

تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)

دوره ۱۶، شماره ۵۹، بهار ۱۴۰۳، صص

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰

(مقاله پژوهشی)

DOI:

«فیلسوف ری» بازتاب اندیشه‌های اخلاقی - فلسفی و اعتقادی محمدبن زکریای رازی

الهه غلامی^۱، دکتر اصغر رضاپوریان^۲

چکیده

محمدبن زکریای رازی، با دو چهره پزشکی و فلسفی همواره مورد توجه محققان بوده است. قراین و شواهد نشان می‌دهد او کتاب سیرت فلسفی را به مثابه یک خود زیستن نگاری در شرح حیات علمی و عملی خویش و به منظور دفاع از مقام خود به عنوان «فیلسوف» نوشته است.

رازی از چهره‌های خردگرا و تجربه‌گرا در فرهنگ ایرانی و اسلامی است اما چون از تفکرات فلسفی رایج عصر خود تبعیت نکرده و به نقد آثار پیشینیان و معاصران خود پرداخته مورد نقد بسیاری از فلاسفه و متفکران اسلامی زمان قرار گرفته است و برخی از جریان‌های فلسفی او را به بد دینی متهم کرده و بر او نقدها نوشته و حتی آرای کفر آمیز به او نسبت داده‌اند.

هدف این مقاله که به روش توصیفی و تحلیلی و بر مبنای داده‌های کتابخانه‌ای انجام گرفته کشف پیوند میان اندیشه‌ها و تفکرات رازی با فلاسفه اسلامی و اندیشه‌های ایران پیش از اسلام است و یافته‌های تحقیق با استناد به کتاب «فیلسوف ری» اثر مهدی محقق و مولفه‌های «السیره الفلسفیه» و «طب روحانی» نشان می‌دهد، همان گونه که در آموزه‌های اسلامی ایمان به خدا و عمل صالح و تهذیب نفس از ارکان اصلی سلامت معنوی است، زکریای رازی هم سلامت نفس را در حاکمیت عقل و تهذیب نفس از رذایل اخلاقی می‌داند.

واژه‌های کلیدی: زکریای رازی، السیره الفلسفیه، طب روحانی، مهدی محقق، فیلسوف ری.

^۱ دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

elaheh.gholami@gmail.com

^۲ دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران. (نویسنده مسؤل)

rezaporian@gmail.com

مقدمه

دنیای فلسفه دنیای رازها و رمزهاست. در این دنیای پر رمز و راز، هرپرسشی تصورات بشری را به نقد میکشاند و پاسخ پرسش‌ها، هر ادله‌ای را به محک تجربه می‌برد. با حضور فلسفه، جهان، تفسیر و تعبیر دیگری دارد و مطلوب‌ترین جهان در نظر فیلسوف به گونه دیگری معنا می‌شود.

محمد بن زکریای رازی متولد ری در دو دوره متفاوت، زندگی را سپری کرده است. وی در آغاز به تحصیل ریاضیات، نجوم، فلسفه و کیمیا پرداخت و از میان سالی به بعد به کسب علوم، خاصه علم پزشکی روی آورد. اهمیت رازی در فلسفه بیشتر از آن جهت است که او خلاف بسیاری از معاصران خود در فلسفه، عقاید خاصی داشته است.

توجه در آثار رازی نشان می‌دهد وی جنبه اخلاقی را محور اندیشه‌های فلسفی خود قرار داده و در بیان صفات اخلاقی و سیره فلاسفه بسیار اهتمام ورزیده تا حق مطلب را آن گونه که شایسته است ادا کند. او در پایان سیرت فلسفی خود با فروتنی تمام درباره کسانی که به روش عملی و زندگانی او اعتراض دارند می‌گوید:

«اگر در بخش عملی کوتاهی ورزیده ام و یا در انجام برخی اعمال کم توجه بوده ام آرزو چنان است که از دانشم بهره گیرید و به سیرت من نظری نداشته باشید» که شاعر گوید:

اعمل بعلمی فان قصرت فی عملی   بنفعک علمی و لا یضرک تقصیری
کتاب السیره الفلسفیه، دفاعیه‌ای است که رازی در آن از سیره خویش می‌گوید و اعتراض‌های مخالفانش را مبنی بر آن که او فیلسوف نیست و اخلاق فیلسوفان را ندارد، رد می‌کند و خود را پیرو سقراط می‌داند.

اعتدال و میانه روی دو عنصر مهم است که زکریا رازی در سیره الفلسفیه بر آن انگشت تأکید می‌نهد. بر این اساس، ساحت زندگی فیلسوف ساحتی آمیخته از تفکر و علم او و میانه روی در امور است. فیلسوف از نظر رازی باید علاوه بر جامع الاطراف بودن در زمینه‌های علمی، دائماً میانه ی هر چیزی را برگزیند و بر اساس آن رفتار کند. از نظر رازی، فیلسوف کسی است که در مقام عمل، ضمن رعایت زهد جانب افراط یا تفریط را نگرفته و از رهبانیت و ریاضت‌های مشقت آور پرهیز کند.

در مورد آثار رازی ابن‌الندیم در کتاب الفهرست خود تعداد آثار رازی را یکصد و شصت و

هفت می‌داند و ابوریحان بیرونی، مجموع کتاب‌های رازی را بالغ بر یکصد و هشتاد و چهار مجلد عنوان کرده است و محمود نجم‌آبادی در سال ۱۳۳۹ در کتاب خود «مولفات و مصنفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی» که با استفاده از صد و هشتاد و دو ماخذ چاپی و پنجاه و هفت کتاب خطی تنظیم نموده است پس از تطبیق تمام فهرست‌های موجود از کتب رازی شمار آثار وی را دویست و هفتاد و یک کتاب و رساله و مقاله می‌نویسد.

پیشینه تحقیق

رازی به عنوان نخستین رازی شناس در معرفی خود دو رساله دارد: نخست فهرستی از آثار رازی به نام «الرساله الهادیة الی الفهرست» که این ندیم در کتاب خود «الفهرست» به آن اشاره کرده است و دیگر رساله «سیره فلسفی» است که رازی در دفاع از خویش در برابر بدگویی‌های بدخواهان نوشته است.

سابقه رازی‌شناسی در اروپا به قرون وسطا می‌رسد. شاید بتوان گفت نخستین کسی که به ترجمه آثار رازی پرداخته دانشمند یهودی به نام فرج بن سلیم سیسیلی (۱۲۷۹) است که با ترجمه کتاب الحاوی، باب‌آشنایی با زکریا و آثار وی را در جهان باز کرد.

ادوارد براون، پاول کراوس و هانری کربن از جمله پژوهشگرانی هستند که درباره رازی در مجامع بین‌المللی سخن‌ها گفته‌اند و کتاب‌ها و مقالات متعددی در این باره نوشته‌اند اما متأسفانه در ایران، زادگاه محمدبن زکریای رازی شمار برجستگان ایرانی رازی‌شناس از ده تن فراتر نمی‌رود.

مهدی محقق، استاد ادب فارسی و حکمت و کلام شیعی است و رازی‌شناسی در ایران یکسره با نام او پیوند دارد گفتارهای او با عناوین «رازی در آثار بیرونی، رساله بیرونی در فهرست کتاب‌های رازی، تجدید نظر در نام یکی از کتاب‌های رازی، مقام فلسفی محمد بن زکریای رازی» (بیست گفتار، تهران، ۱۳۵۵) که بعدها جزئی از باب‌ها و فصل‌های کتاب فیلسوف ری (تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹) گردید، نشانگر علاقه و شناخت وی به زکریا رازی است. همچنین فهرست کتاب‌های بیرونی (طبع کراوس) را طبع و ترجمه کرد (۱۳۶۶) و کتاب السیره الفلسفیه رازی (طبع کراوس، ترجمه اقبال) را با مقدمه‌ای مبسوطی از نو چاپ کرد (۱۳۷۱) از دیگر آثار وی در باب رازی الشکوک علی جالینوس رازی است که را با مقدمات و تعلیقات منتشر کرده است (۱۳۷۲) و نیز شرح حال رازی در مجموعه خورشید سواران (تهران، ۱۳۷۱) و

کتاب الطّب الروحانی للرازی (به زبان عربی و فارسی و انگلیسی) نشر دانشگاه تهران دانشگاه مک گیل (۱۳۷۸) در کارنامه رازی‌شناسی اوست.

پرویز اذکائی فارغ التحصیل دانشگاه منچستر، پژوهشگر تاریخ و فلسفه با تالیف کتاب حکیم رازی (حکمت طبیعی و نظام فلسفی) محمدبن زکریای صیرفی (۱۳۸۵) به بررسی و تحلیل افکار و آثار رازی پرداخته است.

فرامرز احد قراملکی استاد گروه فلسفه و کلام اسلامی مقاله‌های «نظریه اخلاقی محمدبن زکریای رازی» (۱۳۹۱) و «معمای تناسخ و راه حل آن در نظریه استکمال نفس زکریای رازی» (۱۳۹۸) را در باب رازی‌شناسی دارند.

مقالات با موضوع زکریا رازی عبارتند از: حسین پناهی. فتوحی، اخلاق از نظر رازی (۱۳۹۸) طهماسبی. رازی دانشمند بزرگ ایران (۱۳۹۴) سلیمانی، منصوری، ضرورت تعلیم فلسفه برای نیل به سعادت از دیدگاه رازی (۱۳۹۷).

روش تحقیق

این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی ضمن پرداختن به بنیان‌های فکری و تحلیل برخی از آثار زکریا رازی، به تبیین و تحلیل کتاب فیلسوف ری پرداخته است. روش جمع‌آوری اطلاعات پژوهش، کتابخانه‌ای و با استناد به کتب و مقالات معتبر و ابزارهای گردآوری اطلاعات، فیش برداری است. قلمرو این پژوهش، کتاب «فیلسوف ری محمدبن زکریای رازی» و مولفه‌های «السیرة الفلسفیه» و «طب روحانی» است که از طرف دانشگاه مک گیل-موسسه مطالعات اسلامی با همکاری دانشگاه تهران (۱۳۵۲) به چاپ رسیده است.

مبانی تحقیق

زکریای رازی

محمد بن زکریای رازی (۳۰۴-۲۵۱ ه. ق) فیلسوف نامدار ایرانی در ری متولد شد. ری در زمان او مرکز علم و ادب بود و دانشمندان و مفاخر جهان اسلام از آن شهر به جهانیان معرفی می‌شدند. نسبت وی به مناسبت زادگاهش، رازی است. او در کتاب‌های گوناگون؛ به عناوین مختلف مانند: جالینوس عرب، فیلسوف عرب، طبیب مارستانی، طبیب مسلمانان و علامه در علم اوائل خوانده شده است.

رازی طب را در بغداد فرا گرفت و طبق مستندات تاریخی در زمان خلافت معتضد، در بیمارستان بغداد مشغول مداوای بیماران بوده است و به همین دلیل در این شهر اعتبار فراوانی داشته است.

رازی به شیوه زمان خود، تسلط کاملی بر علوم آن روز داشته است و از نظر اخلاق، وجود او از خشکی و یکنواختی اخلاق متشرعان تهی است و معتقد است انسان‌ها از نظر میزان نیازمندی به لذات با هم یکسان نیستند.

السيرة الفلسفية

این کتاب به تصحیح و مقدمه پاول کراوس و ترجمه عباس اقبال آشتیانی است که در تهران توسط نشر یافوت به چاپ رسیده است (۱۳۱۵ش). متن کتاب «السيرة الفلسفية» به زبان عربی به همراه ترجمه آن پس از دو پیشگفتار و یک ضمیمه تحت عنوان «شرح احوال و آثار و افکار رازی» به قلم دکتر مهدی محقق منشر شده است.

رساله «السيرة الفلسفية» تعریفی از فلسفه به لحاظ غایت ارائه می‌کند و آن عبارت از: «تشبه به خداوند عزوجل به قدر طاقت انسانی» است. سپس در توضیح این تشبه تصریح می‌کند که محبوب‌ترین بندگان نزد خداوند کسی است که بهتر صفات خدا را در خود تحقق بخشد و تصریح می‌کند که محبوب‌ترین بندگان نزد خدا کسی است که داناترین، عادل‌ترین و مهربان‌ترین ایشان باشد و از نظر رازی این شخصی کسی جز فیلسوف فاضل نیست.

طب روحانی

کتاب طب روحانی در بیست فصل به نگارش در آمده و به اختصار و به دور از پیچیدگی‌های فلسفی، به تبیین نقش عقل و هوی در سلامت نفس می‌پردازد. در واقع رازی می‌کوشد با بیان اصولی ساده به شناسایی رذایل اخلاقی پرداخته و سپس با روش کاملاً عملی چگونگی دفع صفت‌های ناپسند اخلاقی را بیان نماید. او در کتاب خود اذعان می‌دارد این جهان، جهان تباهی و درد و رنج است و انسان تا زمانی که در این عالم است مادامی که جهان را نشناسد نمی‌تواند خود را از تعلقات آن برهاند و گرفتار درد و رنج خواهد ماند. بر اساس آموزه‌های اسلامی نیز یکی از اهداف اخلاق دینی مهرورزی به خداوند متعال است و این مهم بدون سلامت قلب و دوری از رذائل اخلاقی و خواهش‌های نفسانی، نایافتنی است.

مهدی محقق

مهدی محقق (متولد ۱۰ بهمن ۱۳۰۸) استاد دانشگاه، نویسنده و پژوهشگر معاصر است که نخست تحصیلات خود را در حوزه تا درجه اجتهاد پیش برد، سپس در رشته الهیات و زبان و ادبیات فارسی دکترای خود را از دانشگاه تهران اخذ نمود. وی علاوه بر تدریس در داخل و خارج از کشور و همکاری با نهادهای فرهنگی، مراتب تحقیق در حوزه‌های متنوع علوم انسانی را طی نمود و در مطالعات اسلامی و متون فارسی و عربی تبحر پیدا کرد. برای نمونه، همکاری با دایرةالمعارف تشیع و انجمن آثار و مفاخر فرهنگی از دیگر فعالیت‌های فرهنگی او به شمار می‌رود. شرح دیوان ناصر خسرو، السیرة الفلسفیه، فیلسوف ری، تلخیص و ترجمه و تحلیل طب روحانی از آثار اوست.

فیلسوف ری محمدبن زکریای رازی

فیلسوف ری نخستین اثر مستقل و تحقیقی در باره محمدبن زکریای رازی است تألیف مهدی محقق است این کتاب در سال ۱۳۴۹ به همت انجمن آثار ملی منتشر گشت و در همان سال به عنوان تألیف درجه اول، برنده جایزه سلطنتی شناخته شد و در سال ۱۳۵۲ برای بار دوم از طرف دانشگاه مک گیل و موسسه مطالعات اسلامی با همکاری دانشگاه تهران در ۵۰۰ صفحه به چاپ رسید. مولف در تألیف «فیلسوف ری» با نگاهی دقیق به ابعاد مختلف زندگی و شخصیت رازی پرداخته و سپس با تحلیل افکار و آثار او به ترسیم سیمای اندیشه و تفکرات وی و نقش ایرانی بودن او و جایگاهش در گسترش عقل و دانش و فرهنگ جهانی می‌پردازد. او برای تبیین آراء و ارزیابی تفکرات فلسفی رازی با شناساندن استادان، شاگردان و معاصران او سعی دارد، پیوند عقل و فلسفه را با سعادت‌مندی انسان مورد بررسی قرار دهد.

موضوع دیگری که در مورد فیلسوف ری قابل تامل است آن که مولف در اولین پاراگراف «پیشگفتار» انگلیسی متذکر می‌شود یکی از اهداف او در تحریر فیلسوف ری آشکار کردن این حقیقت است که «رازی» آن گونه که معمولاً از او نام برده می‌شود، فیلسوف «عرب» نیست او ایرانی است و فیلسوف «ری» است.

بحث

رازی برجسته‌ترین چهره خردگرایی و تجربه‌گرایی در فرهنگ ایرانی و اسلامی است. وی در فلسفه به سقراط و افلاطون متمایل بود و تاثیر افکار هندوان و مانویان در فلسفه وی دیده می‌شود.

فیلسوف ری بازتاب اندیشه‌های اخلاقی-فلسفی و اعتقادی زکریای رازی است. بخش اصلی این کتاب در دوازده فصل بیان شده است که عبارتند از:

فصل اول: در بیان سرگذشت رازی

نام وی محمد، پدرش زکریا و نیایش یحیی و کنیه‌اش ابوبکر است. او در شعبان سال ۲۵۱ هـ ق (۸۶۵ م) در ری به دنیا آمد. دوران کودکی تا نوجوانی را در این شهر گذراند. در نوجوانی به موسیقی گرایش داشته و گاهی شعر هم می‌سرود. مدتی به زرگری پرداخت و سپس به کیمیاگری روی آورد. در جریان کار با مواد شیمیایی چشمش آسیب دید و در پی این حادثه به پزشکی روی آورد و برای آموزش طب به بغداد رفت و استاد گردید و به ریاست بیمارستان عضدی برگزیده شد و تا پایان عمر در این شهر به تربیت دانشجویان و درمان بیماران پرداخت.

فصل دوم تا چهارم: مطالب این سه فصل شامل معرفی برخی از استادان و شاگردان زکریا و معرفی کسانی است که رازی به نوعی به رد یا نقض آنان پرداخته است. این افرادی نظیر: ابوالقاسم بلخی، مسمعی، شهید بلخی.

فصل‌های پنجم و ششم: این دو فصل در بیان کتاب‌ها و مقالات و آثار رازی است. فصل‌های هفتم تا دوازدهم: مهم‌ترین بخش کتاب فیلسوف ری در این پنج فصل است که براساس پنج اثر مهم رازی (طب روحانی، سیرت فلسفی، لذت، علم الهی، شکوک بر جالینوس و رد ابن میمون بر جالینوس) به پنج وجه مختلف فلسفه رازی می‌پردازد.

مؤلف فیلسوف ری در ابتدای هر فصل با انتخاب عنوان‌های مناسب قصد دارد به خواننده کمک کند تا در یک نگاه از تمام مطالب هر فصل آگاه شود اما در مطالب مندرج در هر فصل این عنوان بندی‌ها رعایت نشده است. به عنوان نمونه زندگی زکریا در یک متن طولانی مطرح شده است. در حالی که یک تقسیم بندی ساده از مراحل زندگی زکریا سبب ایجاد نظم فکری بیشتری در خواننده می‌شود. در باب خدمات علمی رازی نیز مطالب کتاب نیازمند طبقه‌بندی است:

- رازی اولین پزشکی بود که تشریح جسد انسان، استخوان‌ها، عضلات، مغز و بعضی از شعب اعصاب را در سر و گردن مشاهده و توضیح داده است.

-رازی از اولین کسانی است که به نقش تغذیه در سلامتی و درمان تأکید می‌کند و اسراف در دارو را مضر می‌داند و معتقد است طبیبی که موفق شود بیماری را با غذا درمان کند به سعادت رسیده است.

-رازی نخستین دانشمندی است که اجسام را به سه گروه جمادی، نباتی و حیوانی و همچنین مواد را به دو دسته فلز و شبه فلز تقسیم می‌کند.

-او در شیمی بسیار استاد بود و از کشفیات او می‌توان: الکل، اسید سولفوریک، اسید کلریدریک، اکسیدارسنیک و اسید سیتریک را نام برد.

محقق، در تألیف «فیلسوف ری» دو هدف عمده را دنبال می‌کند که یک هدف جزئی و دیگری کلی است. نویسنده در هدف جزئی، ابعاد شخصیتی محمد بن زکریای رازی را بر مبنای خرد و فلسفه مورد بررسی قرار می‌دهد و در هدف کلی با ترسیم سیمای اندیشه و تفکرات رازی به نقش ایرانی بودن او می‌پردازد.

در باب محل زندگی و مدفن زکریا، هیچ عبارت یا توضیحی در کتاب فیلسوف ری نقل نشده است. طبق تحقیقات انجام شده تاریخ گواهی می‌دهد زکریای رازی در «ری» زندگانی کرده و در «ری» درگذشته است اما هیچ سندی در مورد محل دفن او وجود ندارد و در سرزمین ری هیچ ردی از «رازی» نیست. گویی هرگز «محمد بن زکریا» نامی در این شهر روزگار سپری نکرده است. رازی از مشاهیری است که پس از مرگ، گم شده است، نه ری هشت هزار ساله و نه هیچ سرزمین و دیاری، نام و نشانی از آرامگاه او ندارد.

الف) طب روحانی

در بین آثار زکریای رازی توجه وی به سلامت اخلاق و نفس در کنار سلامت جسمانی حائز اهمیت است به طوری که وی کتاب مستقلی در این زمینه با نام «الطب الروحانی» تألیف نموده و غایت کتاب خود را اصلاح اخلاق نفس بیان نموده و راه رسیدن به آن را پیروی از خرد و گرمی داشتن عقل به عنوان بزرگ‌ترین نعمت الهی و نیز دوری از هوا بیان می‌کند. وی با اصول و معیارهایی برای تشخیص عوامل تهدیدکننده سلامت نفس و دفع رذایل اخلاقی در تمام فصول بیست‌گانه کتاب، عقل را ستوده و فیلسوفان را به عنوان خردمندان واقعی مطرح می‌کند، وی در این کتاب سعی نموده با بیان اصولی ساده به شناسایی رذایل اخلاقی پرداخته و سپس با

روش کاملاً عملی چگونگی دفع صفت‌های ناپسند اخلاقی را بیان نماید. (ر.ک: خاکدوست، رجب نژاد، ۱۳۹۹: ۹۰).

رازی در فصل اول کتاب طب روحانی در فضیلت و ستایش عقل می‌گوید: «خرد از بزرگترین مواهب خداوند برماست. ما به مدد خرد بر چهارپایان ناگویا برتری یافته‌ایم. چنان که بر آنان چیرگی می‌ورزیم و آنان را به کام خود می‌گردانیم. وی بیان می‌دارد که همیشه و در هر حالی باید اندیشه و خرد را ارج نهاده و بدان اتکا و اعتماد نماییم و هیچ‌گاه هوی را بر عقل چیره نسازیم که همیشه عقل و خرد عامل پاکی و روشنی انسان می‌گردد. رازی نیز در بیان شناخت هوی و خصایص آن از آرای افلاطون بهره برده و مطابق نظرات جالینوس، هوی را همیشه در مقابل عقل دانسته و این دو را تأثیرگذار در نفوس سه‌گانه: ناطقه، غضبیه و سه دیگر شامل نباتیه، نامیه و شهوانیه دانسته و تأثیر هوی بر این نفوس را بررسی نموده است. وی قدرت یافتن هوی را عامل ناتوانی نفس ناطقه و سبب نیرومند شدن نفس غضبیه و شهوانیه می‌داند.» (ر. ک: محقق، ۱۳۵۲: ۶۶) فصل دوم تا فصل چهارم کتاب در رد هوا و هوس و سرکوبی هوای نفس و جلوگیری از امیال آن به ویژه با تأثیرپذیری از رأی افلاطون، شناخت عوارض نکوهیده نفس و راه اصلاح نفس و در بیان شناختن مرد از عیب‌های خود و ضرورت شناخت عیوب نفس است. رازی در فصل‌های پنجم تا هفتم در باب عشق و خلاصه سخن در لذت، عُجب، حسد سخن گوید و در فصل هشتم ضمن پرداختن به غضب از قول جالینوس نقل می‌کند هر گاه باز کردن قفلی برای مادرش دشوار می‌نمود از شدت خشم بر قفل می‌جست و آن را به دندان می‌گرفت. (ر. ک: محقق، ۱۳۴۳: ۵۶) در فصل نهم تا هجدهم به ترتیب به صفات کذب، بخل، دل‌نگرانی‌ها، غم، شر و آز، شراب، جماع، وُلع، کسب درآمد و دنیادوستی پرداخته و بعد از معرفی روش شناخت آن‌ها و عوامل مؤثر بر نحوه دفع آن‌ها به سلامت نفس می‌پردازد. در فصل نوزدهم به بیان رفتار و منش نیکو و مصادیق آن پرداخته و آن را صفت حکیمان و فلاسفه عنوان می‌نماید. وی انسان را به دوری از کردار و آموزه‌های ناپسند فردی و اجتماعی و همچنین پرهیز از آموزه‌های دینی غیر عقلی سفارش می‌نماید. وی در فصل نهم با عنوان «فی الخوف من الموت» به بیان علت ترس از مرگ توسط انسان‌ها پرداخته است. رازی بیان می‌دارد که نمی‌توان مرگ را از نفس راند و بیان می‌دارد که علت حس ترس از مرگ آن است که این حس از نفس و هوی می‌آید. چنانچه انسان قانع گردد که بعد از مرگ، نفس

(روح) مطابق نگرش بسیاری از ادیان به حالی بهتر از حال قبل از مرگ در خواهد آمد، دیگر گرفتار هوای نفس و ترس از مرگ نخواهد شد. پایان الامر رازی بعد از حصول هدف خود، کتاب را در نعت و سپاس خداوند به پایان می‌برد.

رازی معتقد است همانطور که در طب جسمانی پیشگیری از بیماری مقدم بر درمان است، در طب روحانی نیز پیروی از عقل و دوری جستن از هوی عامل پیشگیری است. یکی از ویژگی‌های بارز تفکر رازی در فصول گوناگون کتاب طب روحانی جدال عقل و هوی به عنوان دو نیروی متضاد در کسب اخلاق فاضله و یا ابتلا به بیماری نفس است. به نظر رازی عقل بزرگ‌ترین نعمتی است که خدای تعالی به ما ارزانی داشته است

هر چند زکریای رازی در طب روحانی، به دنبال نظرات فلسفی و اخلاقی افلاطون و جالینوس بوده، اما در نهایت با نوعی ساده‌گویی و روایت‌های داستان‌گونه در فصول مختلف کتاب با محوریت قرارداد عقل این اثر خود را منبع مهمی در زمینه چگونگی اصلاح اخلاق نفس و توجه به بعد روحانی انسان برای عموم جامعه معرفی می‌کند.

از نظر رازی تنها راه نجات آدمی، عقل و فلسفه است. او صراحتاً اعلام می‌کند: «هرکه فلسفه بیاموزد و عالم خویش را بشناسد و کم آزار باشد و دانش آموزد، از شدت رنج‌های عالم برهد» (ر. ک: بذل الرحمن، ۱۳۹۱: ۱۱۱) ابو حاتم رازی نیز نقل می‌کند که رازی در میان مباحثه خود گفته است: «روان‌ها از تیرگی این عالم پاک نمی‌گردد مگر آن که نظر در فلسفه افکند و هرکه در فلسفه نظر افکند و حتی اگر اندازه کمی از آن را دریابد، روان او از این تیرگی پاک می‌شود و از این بند خلاص می‌گردد.» (ر. ک: اعوانی، ۱۳۸۱: ۹)

ب) سیرت فلسفی (سیره الفلسفیه)

رازی در سیره الفلسفیه شش اصل را به عنوان اصول سیرت فلسفی خود مطرح می‌کند: (ر. ک: سجادی، ۱۳۴۳: ۶۰)

۱. هر کس را پس از مرگ حال خوش یا ناگواری است نظیر همان حال که قبل از تفرقه جسم از جان داشته است.

۲. کمال مطلوبی که ما به سمت آن رهسپاریم تحصیل لذات جسمانی نیست بلکه طلب علم و به کار داشتن عدل است تا بدان وسیله از این عالم رهایی یافته و به عالمی دیگر رویم که مرگ و الم را در ساحت آن راه نیست.

۳. خواهش نفس سرکش و طبع حریص ما را به دنبال لذات آنی می‌کشد، لیکن عقل بر خلاف، غالباً ما را از طی این طریق نهی می‌کند.

۴. پروردگار ما بر ما نگران است و از راه رحمت، آزار بر ما نمی‌پسندد، ستم و نادانی را از ما زشت می‌دارد و از ما خواستار عدل و علم است.

۵. هیچ کس نباید در پی لذتی رود که الم ناشی از آن، کمأ و کیفأ بر آن لذت بیچربد.

۶. قوام عالم و بنای معیشت مردم بر روی اشیائی جزئی از قبیل زراعت و بافندگی و نظایر آنهاست.

رازی بر این باور است که سیرت فلسفی، لذت و ألم را از لحاظ اخلاقی تحت مطالعه آورده و می‌گوید که «فیلسوف حقیقی کسی است که از لذاتی که مایه خسران عقل و اخلاق است، احتراز جوید و علم و عدل را که سبب لذت واقعی بعد از مرگ است، بر لذایذ جسمانی ترجیح نهد، لیکن اختیار این سیرت مستلزم آن نیست که مرد شیوه مرتاضان هند را در سوختن جسد و افکندن خود بر آتش سوزان، یا سیره مانویه را در گرسنگی و تشنگی و پلید نگاه‌داشتن خود، یا روش نصاری را در رهبانیت و انزوای در صومعه‌ها، یا طریقه جمعی از مسلمین را در ترک مکاسب و اقتصار بر کم‌خوراکی و درشت‌پوشاکی اختیار کند و از لذات فعلی چشم بپوشد، بلکه باید به دیده عقل در لذایذ بنگرد چه اسلاف گفته‌اند فلسفه، تشبه به خداوند عز و جل است تا آنجا که ممکن شود و آن نسبت به نفس، عادل و رحیم بودن است.» (رازی، ۱۳۸۰: ۲۸)

محمدبن زکریای رازی در السیره الفلسفیه معتقد است انسان، هدفمند خلق شده و یکی از دغدغه‌های این انسان هدفمند، رسیدن به سعادت و رستگاری است و تا زمانی که به این رستگاری و کمال مطلوب نرسد، به آسایش و راحتی ابدی نیز نخواهد رسید

رازی در این کتاب به توضیح و شیوه‌ی عادلانه و سیرت فاضلانه دانشمندان و فیلسوفان در مقابل اربابان قدرت و خداوندان ثروت اشاره کرده است. او تلاش می‌کند شیوه و سیرت زندگی شخصی و علمی و عملی خود را همگام با روش سقراط انجام دهد. او در کتاب سیره الفلسفیه در باب خود می‌گوید: «حوصله و جهد من در طلب دانش تا آن حد است که تنها در دنیای طبابت بیست هزار ورق نوشته و پانزده سال از عمر خود را شب و روز در تالیف جامع

کبیر(حاوی) صرف کرده ام و بر اثر همین کار قوه بینائیم را ضعف دست داده و عضله دستم گرفتار سستی شده است.» (ر.ک: اذکائی، ۱۳۸۲: ۱۳۰)

ینابر آن چه گذشت از نظر زکریا اولاً کسب علم و تلاش برای شناخت جهان از اصول سیره فیلسوف محسوب می‌شود و ثانیاً فیلسوف کسی است که علم و عمل، هر دو را به حد کمال رسانده باشد. البته به نظر می‌رسد مراد زکریا از فلسفه، صرفاً فلسفه محض نیست بلکه او علم دوستی و تلاش برای کسب علوم مختلف را فلسفه می‌داند و فیلسوف از نظر او کسی است که دوستدار دانش باشد و در مقام عمل هم واقعا جستجوگر دانش باشد.

رازی کتاب سیرت فلسفی را در دفاع از سیرت عملی و درجه علمی خود در برابر کسانی نوشته است که او را شایسته عنوان فیلسوف ندانسته اند و می‌کوشد با ذکر دلایلی خود را از جهت علم و عمل به عنوان فیلسوف واقعی معرفی کند. (ر.ک: محقق، ۱۳۵۲: ۲۳۲)

در باب فیلسوف بودن رازی شبهه‌ای میان اهل فلسفه وجود دارد چنان که برخی از فلاسفه، رازی را فیلسوف خوانده‌اند و برخی دیگر به رد فیلسوف بودن رازی پرداخته اند .

در باب فیلسوف بودن رازی بارتولد، ایران شناس روسی با پرداختن به پیشینه «ری» می‌نویسد: در چند فرسنگی تهران، آثار و خرابه‌های شهری کهن وجود دارد که «ری» خوانده می‌شود. (ر.ک: بارتولد، ۱۳۵۸: ۱۴۲). نام این شهر در کتیبه‌های هخامنشی رگا (Raga) و در یونانی به صورت راگس است. (ر.ک: کنت، ۱۳۹۱: ۱۲۲ و ۲۰۵) این شهر چه پیش از اسلام و چه پس از آن مرکز تمدن و فرهنگ و دانش بوده است. (ر.ک: کریمان، ۱۳۴۵: ۲۶) و دانشمندانی که از این شهر برخاسته‌اند «رازی» نامیده می‌شدند مانند ابن بابویه رازی، فخرالدین رازی، ابوحاتم رازی. (ر.ک: محقق، ۱۳۵۲: ۳۰۸) از مهم‌ترین دانشمندان این سرزمین کهن، پزشک و فیلسوف معروف محمدبن زکریای رازی است که در غرب او را «رازس» می‌خوانند. «دوره تاریخی که زکریا در آن به سر می‌برد از نظر فکری فلسفی اهمیت زیادی در تاریخ تفکر اسلامی دارد، زیرا در این دوره گفتمان‌ها و مکاتب فکری شکل می‌گیرد و نظریه‌ها و مرزبندی‌ها ظهور می‌یابد و رازی در واقع نماینده خرد ورزی خود بنیاد در این دوره و شاید در تمام تاریخ تفکر اسلامی باشد.» (قراملکی، ۱۳۹۳: ۹۳) حکمت خسروانی که بعدها در فلسفه اشراق در پیوند با فلسفه اسلامی شناخته شده است فلسفه و عرفان ایران باستان است و یکی از ویژگی‌های مهم حکمت خسروانی، وحدت آفرینش است (ر.ک: غلامپور، طاووسی، علیزاده، ۱۳۹۸: ۴۴) انسان با

تفکر به پدیده‌ها از جهان‌شناسی به خداشناسی می‌رسد زیرا دنیای علم همه چیزها و همه ذرات همبستگی ماهوی دارند و آفرینش و هستی نیز از یک پیوستگی و انسجام برخوردار است (ر.ک: تالبوت، ۱۳۸۹: ۶۵) و ستیزه‌جویی با جهان از نظر رازی مردود است.

در باب شناخت احوال و آثار رازی در ایران و جهان کتاب‌ها و مقالات بسیاری تحریر شده است و هر کسی از ظن خود او را یار شده و در باره اش شرحی و نظری نوشته است. گاه او را فیلسوف خوانده‌اند و گاه طیبیب. برخی متکلمش می‌نامند و برخی کفر و الحاد را به وی نسبت می‌دهند.

مهم‌ترین جریان رازی‌شناسی در روزگار گذشته، نقد و ردیه‌نویسی بر آثار و آرای رازی بوده است. تکفیر رازی و نسبت دادن آرای کفرآمیز به وی از مشخصات جریان رازی‌شناسی است. در این باب می‌توان گفت خداشناسی و خودشناسی در قاموس رازی به وضوح دیده می‌شود. او می‌گوید: «چون پروردگار عز و جل عالمی است که جهل در او راه ندارد و عادل است که ساحتش از جور بری است و خالق و مالک آفرینش و ماست پس نزدیک ترین بندگان به خدای همانا داناترین و عادل ترین ایشان است.» (رازی، ۱۳۸۰: ۵۲) کسی که مقرب ترین بنده خدای را داناترین بندگان می‌خواند چگونه می‌تواند ملحد باشد؟ از سوی دیگر چگونه می‌توان تصور کرد یک ملحد با مسلمین در معاشرت و رفت و آمد بسیار باشد و هیچ‌گزندی به او نرسد و حتی مورد احترام مسلمانان باشد؟ (ر.ک: منافیان، ۱۳۸۵: ۱۸)

مرتضی مطهری در تألیفات خود در مورد اعتقادات رازی می‌نویسد: «چون تمام کتاب‌های رازی در دسترس نیست، نمی‌توان پیرامون اعتقادات رازی رای قطعی صادر کرد، اما از مجموعه قرائن به جای مانده می‌توان اظهار کرد او منکر نبوت نبوده، بلکه با مدعیان دروغین نبوت در ستیز بوده‌است. محال است مناظرات رازی با ابوحاتم در منزل یکی از بزرگان ری پیرامون ابطال اصل نبوت باشد و او همه مذاهب را باطل اعلام کند و سپس در کمال احترام نیز زیست نماید. رازی سخت پایبند توحید و معاد و اصالت روح و بقای آن بوده‌است و چگونه ممکن است کسی که اصول مبدأ و معاد را قبول دارد، نبوت را انکار کند؟» (مطهری، ۱۳۸۴: ۶۹)

برخی معتقدند رازی فیلسوف به معنای مرسوم کلمه نبوده و فقط از آراء فلاسفه با اطلاع بوده و به التقاط آن آراء پرداخته است. دکتر رضا داووری در نقد فیلسوف بودن رازی می‌نویسد: «بسیاری از پزشکان، فیلسوف یا اهل فلسفه بوده‌اند و فیلسوفانی هم که در پزشکی مقام بلند

نداشته‌اند، با پزشکی آشنا بوده‌اند؛ چنانکه رازی، پزشک فیلسوف بود و ابن‌سینا، فیلسوف پزشک. رازی کتاب فلسفه‌ی خود را «سیره‌الفلسفیه» نامید و شاگردان و اخلافش به کتاب بزرگ پزشکی‌اش، نام مناسب «الحاوی» دادند و ابن‌سینا کتاب طب خود را «قانون» نامید و بر کتاب فلسفه‌اش نام «شفا» گذاشت. (داوری، ۱۳۹۱: ۶۶)

دکتر قدمعلی سرامی در متنی به نقد نقد کنندگان فیلسوف بودن رازی پرداخته و می‌نویسد: من نمی‌توانم دریابم لقب فیلسوف که را می‌شاید اما اگر مقصود از فلسفه، گزارش‌کردن و دگرگون ساختن جهان و کوشش در راه شناختن همه جانبه آن است رازی را فیلسوف می‌دانم و اگر فلسفه، یافتن راه و رسم خوشبخت زیستن آدمی است نیز باید گفت رازی فیلسوف است. مگر نه این که رازی ابزار شناخت جهان را خرد می‌داند.

رازی فیلسوفی است خردگرا، واقع‌بین، مصلح و دلیر که در عصر تسلط تعصبات دینی با خرافه‌ها و باورهای دروغ‌آلود نبرد کرده و حکیمی است سرافراز که وظیفه‌ی فلسفی خویش را که کوشش در راه شناخت جهان است بهتر از هر فیلسوف اسلامی انجام داده و مردیست که روحیه‌ی انتقادی را در جامعه‌ی اندیشمندان اسلامی پراکنده و پیام‌آور عدل و علم است. (ر.ک: سرامی، ۱۳۵۴: ۴۸)

«رازی در سیره‌الفلسفیه چنان‌که از ظاهر عنوان کتاب پیداست از سیره خویش و پسندیده بودن آن دفاع می‌کند و سیره اخلاقی خود را تابعیت از سیره سقراط می‌داند و او را امام و مقتدای خود می‌شمارد.» (محقق، ۱۳۹۱: ۶۳)

اعتدال و میانه‌روی دو عنصر مهم است که زکریا رازی در سیره‌الفلسفیه بر آن انگشت تأکید می‌نهد. بر این اساس، ساحت زندگی فیلسوف ساحتی آمیخته از تفکر و علم او و میانه روی در امور است. فیلسوف از نظر رازی باید علاوه بر جامع‌الاطراف بودن در زمینه‌های علمی، دائماً میانه هر چیزی را برگزیند و بر اساس آن رفتار کند. از نظر رازی، فیلسوف کسی است که در مقام عمل، ضمن رعایت زهد جانب افراط یا تفریط را نگرفته و از رهبانیت و ریاضت‌های مشقت‌آور پرهیز کند. (ر.ک: سلیمانی، منصور، ۱۳۹۷: ۹۲)

نتیجه‌گیری

«رازی» از برجسته‌ترین چهره‌های خردگرایی و تجربه‌گرایی در فرهنگ ایرانی و اسلامی است اما چون از تفکرات فلسفی رایج عصر خود تبعیت نکرده، مورد بدگویی معاصران و برخی

فلاسفه اسلامی قرار گرفته است. تحقیق در بنیان‌های فکری و تفکرات فلسفی رازی نشان می‌دهد او فیلسوفی آزاداندیش بوده و در بسیاری از مسائل خداشناسی و جهان‌شناسی و انسان‌شناسی افکاری خاص داشته و چون بدون تظاهر و ریا به بیان آن‌ها پرداخته دشمنانش، برای آنکه مقام او را نزد عوام پایین بیاورند، سخنان ناروا و کفر آمیز به وی نسبت داده اند.

رازی با قرین دانستن طب منصوری و طب روحانی در سلامت نفس به هر دو جنبه جسم و نفس توجه دارد. در آموزه‌های اسلامی نیز هدف از اخلاق دینی، مهرورزی و قرب حق تعالی است و این بدون سلامت قلب دست یافتنی نیست و در اسلام، قرآن مجید قلب سلیم را از ویژگی‌های پیامبران دانسته و آن را تنها عضوی می‌خواند که روز قیامت به انسان سود می‌رساند:

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِبِرَاهِيمَ * إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (صافات ۸۴-۸۳)

نکته قابل توجه دیگر آن که رازی فصل اول کتاب را با ستایش عقل آغاز می‌کند و آن را بزرگ‌ترین هدیه خداوند بر انسان و عامل برتری انسان بر حیوان می‌داند و سودمندترین دستاوردهای بشری را به عقل منتسب می‌نماید و پس از مبحث مرگ و حصول هدف خود، کتاب را در نعت و سپاس خداوند به پایان می‌برد.

رازی در سیره الفلسفیه می‌کوشد روش و سیرت زندگی شخصی و علمی خود را همگون با روش و زندگی سقراط قرار دهد، ولی نه آن سقراطی که در ذهن جاهلان تصویر می‌شود، سقراطی که از دنیا و مواهب آن دوری کرده، خوب نخورده، گوارا ننوشیده، جفتی اختیار نکرده، جامه خشن پوشیده و خمی را مسکن و مأوای خود قرار داده است، بلکه سقراطی که شاگرد بزرگ او افلاطون در آثارش از او ترسیم کرده و می‌گوید: آدمی نباید زندگی و سلامتی همراه با جهل و سیرت زشت و گناه‌کاری را بر مرگ ترجیح دهد.

بخش اول و بخش آخر کتاب در مدافعه از سیرت خود رازی است، لیکن قسمت وسط، متضمن شرح سیرتی است که هر فیلسوفی باید به آن متصف باشد. رازی در این کتاب، در ضمن شش دستور، اصولی را که هر فیلسوفی باید رعایت کند، توضیح می‌دهد و در میان این اصول، آن‌که بیش از همه رازی به آن اهمیت می‌نهد، مسئله لذت و ألم است. آثار رازی نمایانگر گرایش او به فلسفه ی افلاطون بیش از گرایشش به آراء ارسطو بوده است. در خصوص مبانی جهان‌شناسانه، آرای وی شباهت و نزدیکی بسیاری به اندیشه‌های اپیکوریان

دارد. اندیشه‌های اپیکوری که با عنوان مذهب اصالت لذت از آن یاد می‌شود یک فلسفه پیچیده اخلاقی است؛ مطابق نظر ایشان انگیزه‌ی تمام اعمال آگاهانه جستجوی لذت است خواه فردی منزوی باشد، خواه طالب شهرت، در هر دو حال عمل وی لذت‌جویانه است و لذت تنها چیزی است که ارزش ذاتی دارد.

منابع

کتاب‌ها

- اذکائی، پرویز. (۱۳۸۲). حکیم رازی، تهران: نشر طرح نو.
- اعوانی، غلامرضا؛ الصاوی، صلاح. (۱۳۸۱). اعلام النبوة ابوحاتم رازی، تهران: مؤسسه حکمت و فلسفه ایران.
- بارتولد، واسیلی ولادیمیروویچ. (۱۳۵۸). تذکره جغرافیای تاریخی ایران، ترجمه حمزه سردادور، تهران: طوس.
- بذل الرحمن، محمد. (۱۳۹۱). زادالمسافرین ناصر خسرو، تهران: نشر اساطیر.
- تالبوت، مایکل. (۱۳۸۹). جهان هولوگرافیک، ترجمه داریوش مهرجویی، تهران: انتشارات هرمس.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رازی، ابوبکر محمدبن زکریای. (۱۳۸۰). الطب الروحانی، ترجمه پرویز اذکائی، تهران: نشر اهل قلم.
- کریمان، حسین. (۱۳۴۵). ری باستان، جلد ۱، تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.
- کنت، رولاند. گ. (۱۳۹۱). فارسی باستان، ترجمه سعید عریان، تهران: انتشارات علمی.
- محقق، مهدی. (۱۳۵۲). فیلسوف ری، تهران: نشر دانشگاه مک گیل، مؤسسه مطالعات اسلامی و دانشگاه تهران.
- محقق، مهدی. (۱۳۸۲). نخستین بیست گفتار، ترجمه احمد آرام، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل، مرکز گفتگوی تمدن‌ها.
- محقق، مهدی. (۱۳۴۳). السیره الفلسفیه، تصحیح پول کراوس، ترجمه عباس اقبال آشتیانی، تهران: نشر یونسکو.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۴). مجموعه آثار، جلد ۱۴، تهران: نشر صدرا.

نجم آبادی، محمود. (۱۳۹۵). *مولفات و مصنفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

مقالات

- خاکدوست، حمیدرضا، و رجب‌نژاد، محمدرضا. (۲۰۲۰). طب روحانی، جدال عقل و هوی از دیدگاه رازی. *تاریخ پزشکی*، ۱۲ (۴۲)، ۸۹-۹۷. [Doi:org/10.22037/mhj.v12i42.28781](https://doi.org/10.22037/mhj.v12i42.28781).
- سجادی، فیروزه. (۱۳۴۳). *السیرة الفلسفیه* (عنوان رساله‌ایست از مؤلفات محمد بن زکریا الرازی). وحید، ۲ (۱۴)، ۵۸-۶۲.
- سلیمانی، ثریا، و منصور، عباسعلی. (۱۳۹۷). ضرورت تعلیم فلسفه برای نیل به سعادت از دیدگاه محمدبن زکریای رازی. *فلسفه*، ۱۶ (۲)، ۴۳-۶۲. [doi: 10.22059/jop.2019.71538](https://doi.org/10.22059/jop.2019.71538).
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۱). ضرورت پزشکی در شهرهای بزرگ؛ تأملی در نسبت فلسفه و پزشکی. *سوره*، ۱۹ (۶۶ و ۶۷)، ۱۳۰-۱۳۲.
- غلامپور، لیلا، طاووسی، محمود، و علیزاده، شهین. (۱۳۹۸). وحدت آفرینش، بن مایه حکمت خسروانی. *تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)*، ۱۱ (۴۰)، ۴۳-۶۷.
- قراملکی، احد فرامرز، و منصور، عباسعلی. (۱۳۹۳). مقایسه دو سنخ خردورزی خودبنیاد. *تاریخ فلسفه*، ۵ (۳)، ۹۱-۱۱۰.
- منافیان، محمد. (۱۳۸۵). *شریعت و وحی در تفکر رازی، روزنامه رسالت*، (۵۹۶۴)، ۱۸.

References

Books

- Avani, Gh.R., & Al-Sawi. S. (2002). *Elam Al-Nabowa Abu Hatem Razi (Declaration of prophethood Abu Hatem Razi)*, Tehran: Moaseseh hekmat va falsafeh Iran (Iran Institute of Wisdom and Philosophy). [In Persian]
- Azkaei, P. (2003). *Hakim Razi*, Tehran: Tarh-e-noe Publishing House. [In Persian]
- Bartold, V. V. (1979). *Tazkere joghrafia-e Tarikhi-e Iran (An historical geography of Iran)*, Trans. Hamza Sardadur. Tehran: Tous. [In Persian]
- Bazl-Rahman, M. (2012). *Zad al-Musafirin Nasir-e-Khusrow (souvenir of Travelers Naser Khusrow)*, Tehran: Asatir Publishing House. [In Persian]
- Dehkhoda. A. A. (1998). *Loghat Name (Dictionary)*, Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Kariman, H. (1966). *Rey-e-Bastan (Ancient Rey)*, Tehran: National Works Association Publishing House, Volume One. [In Persian]
- Kent. R. G. (2012). *Farsi-e Bastan (Ancient Persian)*, Trans. Saeed Orian. Tehran: Elmi Publishing House. [In Persian]

Mohaghegh, M. (1964). *Al- Sirat-ol- Falsafiyeh (Tradition of philosophy)*, correction by Paul Kraus, Trans. Abbas Iqbal Ashtiani, Tehran: UNESCO Publishing House. [In Persian]

Mohaghegh, M. (1973). *Filsoof-e Rey (Philosopher of Rey)*, Tehran: McGill University Press, Institute of Islamic Studies, and University of Tehran Press. [In Persian]

Mohaghegh, M. (2003). *Nakhostin Bist Goftar (The first twenty speeches)*, Trans. Ahmad Aram, Tehran: McGill University Institute of Islamic Studies, Center for the Dialogue among Civilizations. [In Persian]

Motahari, M. (2005). *Majmou'e Asar (Collection of works)*, Volume 14, Tehran: Sadra Publishing House. [In Persian]

Najmabadi. M. (2016). *Moalafat va Masanefat-e-Abu Bakr Mohammad Ibn Zakaria Razi (Writings and works of Abu Bakr Mohammad Ibn Zakaria Razi)*, Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

Razi. A. M. Z. (2001). *Al-Tebb Al-Rohani (Spiritual Medicine)*, Trans.Parviz Azkai, Tehran: Ahl-e Qalam Publishing House. [In Persian]

Talbot, M. (2010). *The Holographic World*, Trans.Dariush Mehrjoui, Tehran: Hermes Publishing House. [In Persian]

Articles

Davari Ardakani, R. (2012). Medical Necessity in Big Cities; A reflection on the relationship between philosophy and medicine. *Surah*, 19(66 and 67), 130-132. [In Persian]

Faramarz Qaramaleki, A., & Mansuori., A. A. (2014) .A Comparison of two Types of Autonomous and Revelation-Based Rationalism in Abu Hatam Razi and Muhammad Ibn Zakariyya Razi's Debate. *History of Philosophy*, 5(3), 91-110. ([In Persian]

Gholami Ahangar-Kolayi, L., Tavousi ,M., & Ojagh Alizadeh, Sh. (2019). Unity of Creation; Bin Ma'ayet of Khosrawani's Wisdom in Manteqotteir Attar. *Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, 11(40), 43-67. [In Persian]

Khakdoost, H.R., & Rajabnejad, M. (2020). Spiritual Physic, the Struggle between Aghl (Reason) and Hawā (Passion) from Razi Perspective. *Tārīkh-I Pizishkī*, 12(42), 89–97. Doi:org/10.22037/mhj.v12i42.28781. [In Persian]

Manafian, M. (2006). Shariat va Vahei dar tafakor e razi (Shariat and Revelation in Razi Thought), *Resalat Newspaper*, (5964), 18.[In Persian]

Sajjadi, F. (1964). Al-Sirah al-Falsafiyah (the title of a treatise written by Muhammad bin Zakaria al-Razi). *Vahid*, 2(14), 58-62. [In Persian]

Solaimany, S., & Mansouri, A. A. (2019). The Necessity of Teaching Philosophy to Acquire Happiness from the Perspective of Muhammad ibn Zakariya al-Razi. *Philosophy*, 16(2), 43-62. Doi: 10.22059/jop.2019.71538 [In Persian]

"The Philosopher of Ray" is a reflection of the moral-philosophical and religious thoughts of Mohammad bin Zakariya Razi
Elahe Gholami³, Dr. Asghar Rezapourian⁴

Abstract

Mohammad bin Zakaria Razi, a brilliant and distinguished scholar in both fields of medicine and philosophy, has always been at the center of attention of researchers. According to evidences and documents, Razi has written "*Sirat - e - Falsafiyeh*" (Tradition of Philosophy) as his own autobiography for describing his practical and scientific life and defending his own position as a philosopher. Razi is one of the rationalist and experientialist scholars in Iranian and Islamic culture who did not follow the philosophical thoughts prevailing in his era and criticized the past and contemporary intellectuals, therefore he was attacked by many Islamic intellectuals and philosophers of the time who even accused him of blasphemy. The present article is a descriptive analytic library research which has tried to find out the relation between Razi's ideology and the ideas of Islamic philosophers and ideologies prevailing in pre-Islamic Iran. Based on the discussions in '*Filsoof - e - Ray*' (philosopher of Ray) by Mehdi Mohaghegh and the elements found in "*Sirat - ol - Falsafiyeh*" (Tradition of Philosophy) and "*Tebb - e - Rohani*" (Spiritual Medicine), this research showed Zakaria Razi believed that for our self and soul to be healthy, wisdom should be dominant and the soul should become free of all moral vices, and this is in line with the Islamic teachings in which faith in God, good deed and self-purification form the bases of mental health.

Keywords: Zakaria Razi, *Sirat - ol - Falsafiyeh*, *Tebb - e - Rohani*, Mahdi Mohaghegh, *Filsoof - e - Rey*'.

³ . PhD student, Department of Persian Language and Literature, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran. elaheh.gholami@gmail.com

⁴ . Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran. (Corresponding Author) rezaporian@gmail.com.